

Lunds Universitet  
Språk och Litteraturcentrum  
Författarskolan  
FFS M02



## Närvarande Frånvaro

Kerstin von Seth  
Magisteruppsats i litterärt skapande  
Handledare: Immi Lundin  
28 augusti 2013

# Innehållsförteckning

<b>1. Inledning</b>	3
1.1 Frågeställning	3
1.2 Uppsatsidé	3
1.3 Förklaring och bakgrund	4
1.4 Forskningsfrågor. Tre infallsvinklar	5
<b>2. Roger Älmeberg, <i>Hemliga förbindelser: DC-3:an, Sverige och det kalla kriget, samt Flygaren som försvann</i></b>	6
2.1 Bakgrund	6
2.2 Infallsvinklar	7
2.2.1 <i>Fallande status</i>	8
2.2.2 <i>De vardagliga tingens betydelse</i>	9
2.2.3 <i>Tempus</i>	11
2.3 Sammanfattning	11
<b>3. Maarja Talgre, <i>Leo ett estniskt öde och Leos dotter</i></b>	12
3.1 Bakgrund	12
3.2 Infallsvinklar	12
3.2.1 <i>Fallande status</i>	12
3.2.2 <i>De vardagliga tingens betydelse</i>	14
3.2.3 <i>Tempus</i>	16
3.3 Sammanfattning	16
<b>4. Cilla Naumann, <i>Vattenhjärta</i></b>	17
4.1 Bakgrund	17
4.2 Infallsvinklar	18
4.2.1 <i>Fallande status</i>	18
4.2.2 <i>De vardagliga tingens betydelse</i>	19
4.2.3 <i>Tempus</i>	20
4.3 Sammanfattning	21
<b>5. Tempus. Att berätta i dåtida presens</b>	22
<b>6. Mitt eget projekt <i>Änkans unge</i> och en jämförelse med de valda böckerna</b>	23
<b>7. Avslutande resonemang.</b>	29
<b>Litteraturförteckning</b>	33

## **1. Inledning**

I mitt projektarbete på Författarskolans tvååriga utbildning (2009-2011), påbörjade jag arbetet med den biografiska romanen *Änkans unge*. Det arbetet skulle bygga vidare på den bok som jag tidigare skrivit; *När du ser Karlavagnen*, (Domarringen förlag, 2008)

Mina planer ändrades emellertid.

En av de uppgifter som jag fick under studietiden på Lunds Universitets Författarskola, var att skriva i ämnet epik. Jag började skriva om alla de djur som jag levtt tillsammans med och lät naturen och djuren få stort utrymme. Människans närvaro begränsades så pass att de inte ens fick namn. Min handledare, Sigrid Combüchen, märkte att mitt skrivande blev mer lustfyllt och rekommenderade mig att byta ämne. Slutresultatet i kandidatutbildningen blev boken *Urviv*. I huvudsak bygger den boken på egen livserfarenhet, men också läserfarenhet.

### **1.1**

#### **Frågeställning**

Mitt projekt på Lunds Universitets fördjupningskurs, har nu blivit att återuppta arbetet med *Änkans unge* och samtidigt i uppsatsens form arbeta med den specifika frågeställningen; Hur genomför jag gestaltningen av den frånvarande fadern? Hur blir den frånvarande personen levandegjord och påtaglig? Min uppsats får heta *Närvarande frånvaro*.

### **1.2**

#### **Uppsatsidé**

Idén till min uppsats fick jag efter att ha läst tidskriften *Ord och Bild* (2012:5 s.15-25).

Explicit var det författaren Linda Beels essä ”Neues Museum”, som gav mig en tanke om synen på begreppet frånvaro. Det är inte bara frånvaron av människor utan även frånvaron av byggnader som kan berätta en speciell historia. Jag började med att fundera kring den arkitektoniska gestaltningen i hennes essä. I Beels fall frånvaron av de forna tegelstensväggarna i byggnaden. Hur kunde en gammal vägg ha något att säga överhuvudtaget? Linda Beel berättar om färgrikedomen i de brända stenarna. Milt blågrått, grågrått, umbra har ersatts av vit blåstrad betong och genast är jag fast. Färger, variationer i kulör har alltid gjort ett stort intryck på mig.

Nyanser, är det inte det det handlar om när allt kommer omkring? Att återge de små fina skillnaderna mellan stort och smått, värdera, väga, balansera. Kan en frånvaro balanseras, värderas, synliggöras? Kan en frånvaro framställas så att smärtan i frånvaron blir synlig och

förstådd. Undertoner som lyser igenom utan onödigt ordflöde. En volym av förståelse som berör läsaren till insikt utan att skriva det uppenbart.

Linda Beel skriver ”Så mycket som inte är kvar. Men det som är kvar berättar med en intensitet som inte går att fånga eller rymma”(s.17). Just de meningarna träffade mig med all kraft.

Utifrån detta rör frågeställningen i min uppsats mina försök att i *Änkans unge* gestalta frånvaron så att den framstår som en närvaro.

### 1.3

#### **Förklaring och bakgrund**

I mitt självbiografiska projektarbete *Änkans unge* får textens jag ingen förklaring till varför fadern inte kommer hem. År 1947 seglar handelsfartyget ”Sten Sture” ut från den sovjetstyrda hamnen i Gdansk. Fartyget var fullastat med kol som skulle till Sverige. Jagets far är kapten ombord på fartyget som försvinner på sin väg. Hemma väntar hans hustru, en endast tjuugoåttårig mor med sina tre döttrar, sex år, fyra år (författaren) och en fyra månaders baby. Varför fadern inte kommer hem får barnen inte veta. Modern förändras och blir också själsligen frånvarande.

Faderns gestalt svävar genom hela boken *Änkans unge*, fram tills jaget aktivt börjar söka svaret som vuxen. Men även då verkar fadersgestalten påminna om sin existens, rentav pockande, uppfordrande som om något outtalat finns närvarande och söker en förankring. Under arbetet med mina minnen och återreflektioner, upptäckte jag att de uteblivna sorgeryttringar, en tystnad och behärskning som skulle vara ett skydd och en omtanke om oss barn, bara gjorde den frånvarande fadern än mer närvarande. Allt medan min berättelse växer fram inser jag hur den dåtida kulturen, med sitt starka patriarkat, drabbade min unga mamma dubbelt upp. Följden blev frånvaro av en närvarande mamma. Mamman som förändras av förlusten stannar kvar i det förflutna och ser inte att barnen i praktiken blir föräldralösa. Mannen var vid denna tid den som hade ett yrke, som upprätthöll familjens status. Nu var mannen frånvarande och familjens status därmed hotad.

Jag har funnit att min frågeställning om frånvarodilemmat är för specifikt för att finnas i den kurslitteratur jag läst. För att få perspektiv på mina egna försök att gestalta den frånvarande faderns närvaro har jag därför valt att studera några texter som påminner om mitt eget projekt.

Även om jag valt litteratur från olika genrer har det det gemensamt, att de alla ligger nära eller är biografiska berättelser.

#### **1.4 Forskningsfrågor. Tre infallsvinklar.**

Jag har valt att uppmärksamma tre infallsvinklar i studien av min egen och de valda jämförelsetexterna.

Jag vill för det första studera den fallande status som de efterlämnade barnen blir utsatta för och dess betydelse i de böcker jag valt att läsa, där samma problematik gestaltas. En annan innehållslig aspekt i min text är de vardagliga tingens betydelse för att skapa närvarokänsla av den frånvarande personen. Den är viktig i min egen gestaltning. Min andra infallsvinkel blir att undersöka om det finns någon motsvarighet till detta, i de böcker jag valt som korpus för min undersökning.

Jag tar som tredje infallsvinkel slutligen också upp tempusvalet i mitt projekt. I huvudsak arbetar jag i imperfekt. Det känns naturligt både att skriva i, men också att läsa i detta tempus. Att återge det som hänt.

I *Änkans unge* har jag delvis arbetat med ett dåtida presens och vill studera om det innebär någon förändring eller ökad närvarokänsla av den frånvarande fadern. Vilka tempus används i den valda litteraturen i min korpus? Jag återkommer till detta men först följer min analys av Roger Älmebergs *Hemliga Förbindelser: DC-3:an, Sverige och kalla kriget* (Norstedts 2007) och av samme författare, *Flygaren som försvann* (Askelin och Hägglund 1983), Maarja Talgres böcker *Leo ett estniskt öde* (Bonniers 1990) och *Leos dotter* (Albert Bonniers 2003) och Cilla Naumann bok *Vattenhjärta* (Albert Bonniers 1995). Efter dem kommer ett avsnitt där jag diskuterar de studerade böckerna i relation till mitt eget projekt och därefter ett avslutande resonemang.

Som en bakgrund kommer jag mera översiktligt också att använda några böcker som varit viktiga för mig på ett mer personligt plan, Astrid Lindgren, *Pippi Långstrump* (Rabén och Sjögren 1945) och Harry Martinson, *Nässlorna blomma* (Albert Bonniers 1935).

## 2. Roger Älmebergs *Hemliga Förbindelser*

### 2.1 Bakgrund

Roger Älmebergs bok är skriven som en biografisk reportageroman med ett stort inslag av undersökande journalistik. Men den handlar även om författaren själv och det trauma han genomgick för vid faderns försvinnande.

Älmebergs far, Alvar Älmeberg, var pilot och befälhavare ombord på flygplanet, DC-3an som bar namnet 01 Hugin.

Fadern var anställd vid FRA (Försvarets radioanstalt), fast i största hemlighet. FRA bedrev avancerad radarspaning mot östblockets radaranläggningar i framförallt Baltikum. (Sverige sade sig vara neutrala och förväntades inte spionera på östblocket.) Officiellt var fadern anställd av flygvapnet och höll på med tillåten signalspaning, sökte efter försvunna fartyg eller minor som slitit sig och drev omkring i Östersjön i stort antal efter Andra världskrigets slut.

Omedelbart efter krigsslutet, fortsatte en krigsmateriell upprustning och kapplöpning av stora mått. De motsatta makterna kallades för ”öst” och ”väst”, där väst var det militärt väl utrustade och världsledande USA, samt de övriga länder som var knutna till Nato. Öst representerades av Sovjetunionen och de länder som var knutna till Sovjet och var medlemmar i Warszawapakten

Flygplanet, en DC-3a försvann, fredagen den 13 juni 1952. Det sades ha varit på ett uppdrag med signalspaning.

Warszawapakten hade stora övningar i området öster om Gotska sandön fram till Ösel och Dagö.

Ombord på planet fanns Roger Älmebergs far, Alvar Älmeberg, som var pilot och befälhavare på planet. Besättningen hade ett uppdrag av FRA (försvarets radioanstalt) att radarspana på Sovjetunionens stora marina övning på internationellt vatten mellan Gotska Sandön och Ösel. Den svenska DC-3an sköts ner av ett sovjetiskt jaktplan och försvann. Det var länge oklart vad som hänt. Hade besättningen räddat sig med fallskärmar? Hade de blivit upplockade och tillfångatagna, eller hade de följt med planet i djupet och omkommit?

Svårigheten att få besked om det verkliga händelseförloppet, var den tidens hemlighetsmakeri av dold svensk spioneriverksamhet, riktad mot Sovjet och kopplad till en allmän rädsla för ett nytt världskrig. Jag kommer i huvudsak exemplifiera text ur den reviderade utgåvan av händelseförloppet, som får sägas komma från ”*Hemliga förbindelser*”.

I de fall jag syftar till den tidigare utgivningen, ”*Flygaren som försvann*”, kommer jag att skriva det.

Roger Älmeberg skrev om sin försvunne far och om planets uppdrag i en första bok, *Flygaren som försvann* som kom ut 1983. Här nämner han varför han ville skriva boken;

För mig personligen har skrivandet i lika hög grad handlat om att söka en far, eftersom min pappa var pilot på DC:3a. Hur mycket hela affären skadade mig och de anhöriga är fortfarande svårt att förklara och förstå. Kanske handlade politiker och militärer i god tro när de skapade ett mysterium, men nu efter så många år borde de kunna presentera ett bättre svar på vad som hände än den officiella blå bok som gavs ut 1952 – ett beklämmande verk av halvkvävda visor och direkta felaktigheter. (s.5)

År 2003 återfanns flygplansvraket av *Marin mätteknik AB*, en bra bit nordost om Gotska sandön, alltså mycket långt från den tidigare officiella platsen, som var i havet utanför Östergarn.

Älmeberg startar omedelbart ett mycket ambitiöst arbete för att ta fram så mycket fakta som möjligt. Dessa presenterar han i sin senare bok, *Farliga förbindelser*. Samtidigt blir det offentligt förklarat att planet hade spionerat med radar mot öst. Fynden ombord på DC:3an gick inte att förneka.

Så här skriver Roger Älmeberg i sin bok *Farliga förbindelser*;

Närmast anhöriga till de åtta männen fick efter nedskjutningen ytterst lite information. De flesta fick ingen alls. Lakoniska noteringar gjordes, att besättningen med sannolikhet hade omkommit. Varken Erlander eller Undén gör någon som helst notering kring männen. Kungen hade sänt kondoleans till flygvapnet och en vidarehälsning till de anhöriga.

Inget större intresse fanns för de ensamma kvinnor och barn som hade lämnats ensamma i chocktillstånd.(s.328)

Här får jag veta att Roger Älmebergs far är borta, försvunnen, troligen död. Vilken reaktion gav faderns frånvaro på författaren? Jag söker efter en reaktion på förlusten utifrån mina frågeställningar.

## 2.2 Infallsvinklar

### 2.2.1 Fallande status

Blev Älmebergs familj utsatt för en fallande status? Och hur tacklar författaren det svåra traumat som blev följderna? Några exempel följer här;

När jag umgicks med andra barn hade svårigheterna alltid dykt upp. Jag kunde aldrig förklara om pappa fanns eller var död. Eller var han i så fall fanns. Lösningen blev att även utanför familjen undvika att komma in på frågor om min pappa. Han försvann även utanför hemmet. (s.14)

Älmeberg skriver här att han undviker att tala om sin far och i skolan fick han också passa sig. Att ständigt vara på sin vakt, att inte höra samman, att skilja sig från mängden. Mängden hade en pappa. I skolan kunde lektionen bli en fallgrop när fröken ville att alla skulle rita Fars dag teckningar. Så här skriver Älmeberg om det tillfället;

Rodnande sade jag att min pappa inte fanns hemma och att han var försvunnen. Mer ville jag inte säga. Hon såg på mig och funderade. Sedan föreslog hon att jag skulle göra en fin teckning till min mamma istället. Lättnaden blev stor, men samtidigt återstod ett problem. I klassen fanns inga andra barn utan båda föräldrarna. Skilsmässorna hade inte blivit vanliga. Det var alltid svårt att förklara för andra barn. De var frågvisa och gav sig inte utan att borra igenom problemet med massor med frågor. De kunde inte, lika lite som jag själv innerst inne, acceptera att jag inte kunde ge bra svar. Därför hände det att jag ibland förklarade att han var fånge i Ryssland. Vid andra tillfällen sade jag att han var död. (s.368)

Jag läser in en känsla av oro och otrygghet i att faderns frånvaro skapar problem. Det i sig får sägas bidra till en känsla av fallande status;

Han som var ständigt närvarande och evigt frånvarande i våra liv. Min syster Eva, mamma och jag bildade en av de förlamade familjer där mannen plötsligt försvunnit utan att återfinnas. (s.14)

Det förlamningstillstånd som Älmeberg skriver om, har självklart satt stor prägel på författarens uppväxt, som han öppenjärtigt berättar;



Förträngningarna sedan barndomen hade börjat ge vika. Alkoholen hade inte räckt till för att dämpa ångest och funderingar för att fly ut i fantasier. Tvärtom, jag hade när jag var berusad börjat prata om Alvar och männen som försvunnit under hemligt uppdrag. Jobbiga fantasier för de flesta – halvsanningar för mig. Min känslökyla och förträngning hade börjat ge plats för självdestruktivitet och explosioner av fylla. (s.373)

En känsla av förlamning, självförnekelse och flykt in i alkoholdimmor bidrar till den fallande status som är direkt påkallad av faderns försvinnande.

När Älmeberg beslutar sig för att forska och skriva om faderns och flygplanet DC3:ans försvinnande, märks en växande självkänsla och stolthet över faderns farofyllda liv;

Vem var han egentligen och varför hade han och de andra blivit brickor i det kalla krigets spel? Jag ville försonas med trettio år av tomhet och misstro. (s.100, *Flygaren som försvann*).

Frågan om ersättning till familjerna för förlusten av fäderna och försörjarna, blev ett bisarrt drama och utspelade sig enligt Älmeberg som följande;

Kung Gustav VI Adolf stegade in i salen, punktlig som vanligt. Propositionerna drogs igenom en efter en. Kungen muttrade något vid en del ärenden.

”Javisst ja. Flygarna. Det känner jag till. Tragiskt”. (s.75 *Flygaren som försvann*).

Försvarets civilförvaltning och Stadskontoret hade gått emot. De pekade på att de anhöriga fått både engångsbelopp och pension, trots oklarheten om männen levde eller var döda. (s. 75 *Flygaren som försvann*).

En så föraktfull inställning till de efterlevandes lidande, måste inneburet en fallande status som dessutom var ekonomiskt förankrad.

### ***2.2.2 De vardagliga tingens betydelse***

Älmebergs reportageroman innehåller sparsamt berättade stunder då den förlorade faderns gestalt tonar fram;

Vykorten med hälsningar till mig och min syster skapar fortfarande en närhet till Alvar där de ligger i lådorna hemma eller hos min syster. Där fanns även flygböckerna som

jag brukade titta i som liten, En dag kom två flygare och hämtade dem och pistolen som hade legat i en låda i köket. Några år efter det att pappa försvunnit, kom de och ringde på dörren. När de gick stod jag på balkongen och såg ned mot gatan där de uniformsklädda männen gick fram till bilen, klev in och försvann. (s.144)

Att just en statusfylld uniformskavaj kan göra den frånvarande fadern påtaglig skildrar Älmeberg här;

Boken med de blå pärmarna fanns i hans blå flygaruniform som hängde på vinden i många år. Först år 1982 hittade jag den när jag sökte efter saker som han hade lämnat kvar. (s.195)

Under några år i min barndom hade det funnits loggböcker med noteringar av positioner och dagar för flygningar. Jag brukade leka med dem, oförstående inför innebörden av de olika bäringarna och noteringarna. De böckerna var borta efter några år. I en bonvaxburk hade det funnits pistolkulor som blev kvar efter det att några män hämtat själva pistolen. (s.195).

I brist på mer vardagliga ting, leker pojken Roger med några pistolkulor som skramlar runt i en plåtburk. De symboliserar även faran, hotet och känslan, att faderns uppdrag var farligt och hemligt. Älmeberg förnimmer faderns närvaro desto starkare i de ständigt återkommande drömmarna;

Mager och fårad med en skäggstubb i en ranglig stuga byggd av stockar. Kanske var det i Sibirien. I drömmen sträckte jag mig fram och strök handen längs hans kind. Jag kunde känna den sträva skäggstubben. Fortfarande är det den starkaste närvarokänsla jag har haft av min far. (s.331).

En av de mest vardagliga ting som finns är en vigselring. Älmeberg bär numera sin fars ring efter att flygplanet med kvarlevorna efter den försvunne fadern återfunnits. Sådär skriver han om ringen;

Vigselringen är fantastisk, den som hade blivit lite oval vid det kraftiga nedslaget i vattnet då min far dog. Inuti står datum för förlovningen, 3 juni 1944, och mamma Anna-Lisas namn. (s.443).

Ringens påminner om hur Eva och jag blev faderlösa, men även hur vår familj skadades den där fredagen över Östersjön.(s.443).

### 2.2.3 Tempus

Böckerna *Hemliga förbindelser*, och *Flygaren som försvann*, har Roger Älmeberg skrivit som historiska, biografiska reportageromaner. Tempus är huvudsakligen preteritum. Älmeberg har i prologen i *Hemliga Förbindelser*, delvis gått över till presens. Stämningen blir mer förtätad och känslan av närvaro blir tydlig när flygplansvraket och med den sanningen, bryter havsytan;

Sakta börjar lyftet igen och efter ett antal evighetsladdade minuter är hela vaggan med planet ovan vattenytan. Gnistrande strilar havsvattnet ned i havet igen. (s.12).

... när vi ser på DC-3ans aluminiumkropp vet vi att våra liv har förändrats denna natt. Ombord på fartyget några hundra meter från oss finns rester av en tid när vi fortfarande hade fäder, makar och bröder i livet. (s.13).

### 2.3 Sammanfattning

Älmeberg berättar hur sorgen kapslades in;

Eva och jag kände olust och rädsla. Sorg och oro stängdes inne. Vi bara väntade och förmodligen lades det första stelnande lagret av ångesten i var och en av oss.

För Eva och mig skulle dagarna aldrig mer bli som de varit. Inte bara pappa försvann, på många sätt gjorde även mamma det. (s.275).

Älmebergs fallande status i samband med faderns bortgång, gestaltas genom den osäkerhet och de förnekanden som han beskriver. Förfallet till alkoholutsvävningar visar den stora press och det trauma han kände under uppväxttiden. En direkt följd av osäkerheten inför faderns försvinnande. Följdriktigt får därför de vardagliga tingen inte samma innebörd som om fadern levandegjordes genom de saker som dock fanns kvar, vykort, patroner, uniformen. Endast i drömmen kommer han sin pappa nära.

Älmebergs böcker är skrivna som historiska biografiska reportageromaner. Framförallt *Hemliga förbindelser*, innehåller en mycket stor del forskningsdetaljer och intervjuer. Att skriva i preteritum får anses vara den rätta formen för en bok i denna genre. Inledningens prolog i presens är mer känsloladdad än boken i övrigt. Jag läser en större närhet till pojken som blev faderlös i avsnittet där flygplanskroppen lyfts upp ur havet;

En känsla av skönhet och överklighet vilar över platsen. *Gålö* glider långsamt längs med Belos och när vi ser Dc-3:ans aluminiumkropp vet vi att våra liv har förändrats denna natt. Ombord på fartyget några hundra meter från oss finns rester av en tid när vi fortfarande hade fäder, makar och bröder i livet.(s.13).

### **3. Maarja Talgres, *Leo ett estniskt öde* och *Leos dotter***

#### **3.1 Bakgrund**

I mitt sökande efter litteratur som kan skildra ett frånvarotrauma närbesläktat med mitt eget, finner jag böckerna *Leo ett estniskt öde* och *Leos dotter* skrivna av författaren Maarja Talgre, med rötter tillbaka i Estlands stormiga historia. Tidsepoken är också gemensam med den i mitt eget skrivande. Tiden som kallas Kalla kriget. Boken *Leo ett estniskt öde* är skriven som en reportageroman, men båda är självbiografiska. Författaren Maarja Talgre är född i Sverige, hennes mor var havande under flykten från Estland i september 1944. Finland var i färd med att sluta ett stilleståndsavtal med Sovjetunionen.<sup>1</sup> Maarjas far, Leo, blir kvar i Estland och ingår i en partisanstyrka som skall befria Estland med förväntad hjälp från britterna. Vad som händer fadern får berättarjaget inte veta. Om han lever eller är död, vet ingen. Hennes uppväxt präglas av en blandning av väntan, längtan och en aldrig sinande rädsla för Stalin. Jag tänker undersöka hennes böcker med tanke på mina frågeställningar;

#### **3.2 Infallsvinklar**

##### **3.2.1 Fallande status**

Den estniska partisanen Leo Talgre, skickar iväg sin havande hustru, syster, fosterfar och fostermor med båten som Finland sänt för att föra de kämpande partisanernas familjer till säkerhet i Sverige. Den finska regimen stod i begrepp att underteckna ett separat fredsavtal med Ryssland. Partisanerna hade specialutbildats i Finland, vid den tid då landet var lierat med Tyskland för att kämpa mot den gemensamme fienden, Ryssland. Nu skulle med all säkerhet Ryssland kräva utlämning av partisanerna och familjerna befann sig därmed i stor fara. Kvar blev Maarja Talgres far, som skickades som agent tillbaka till Estland. Hans öde förblir okänt för familjen under författarens uppväxt. En fallande status blir en indirekt följd

---

<sup>1</sup> När Tyskland ockuperade Estland, följde många estniska soldater med till Finland för att kämpa mot den gamla sovjetiska fienden, för att återfå Estlands självbestämmande.

av den försvunne fadern, eftersom det ändå var han som var orsaken till hennes vistelse i vårt land.

Familjens huvudansvarige, i väntan på Leo, blir Maarja Talgres farfar, Rudolf, Papi kallad. I Estland hade han en hög befattning och arbetade som försäkringsdirektör i Tallinn. Familjen bodde i en fin villa, hade hembiträde och bil, något som inte alls var vanligt på 1930-talet. I Partille där de hamnar i Sverige, får de bo i ovanvåningen på en villa och Rudolf snickrar ihop en soffa av överblivet byggnadsmaterial. Uppväxten i Sverige får konsekvenser även i form av främlingsstatus;

Det svenska språket bankades in i mitt huvud av små svenska barn med sandiga spadar. Det var tufft men det var något jag kunde rå på. Slog de mig kunde jag slå tillbaka. Retades de kunde jag retas tillbaka. Det var lika villkor. Jag kunde inte slå Stalin som var förskansad långt borta i Moskva. Jag kunde inte slå Hitler som redan var död, men jag kunde slå Bengt, som en dag helt oväntat sa;

”Du luktar illa!”

”Det gör jag inte alls!”

”Jo för du är utlänning och alla utlänningar luktar illa! Jag jagade honom utmed Sippedalsvägen från hagtornshäcken utanför Oves hus till granrishäcken runt fru Ljunqvists herrgårdsliknande vita villa. (s.87 *Leos dotter*).

Att som nybliven svensk medborgare mötas av förakt och förtal för sin härkomst, kan betraktas som en fallande status. Att det också var faderns kamp för ett fritt Estland som berörde den unga flickan Maarja djupt, förstår man av texten;

”I min familj betraktades Leo som en ung idealist som försökte rädda Estlands självständighet men det fanns en annan mörkare bild. Den som min rödhåriga studentkamrat frammanat 1968: ”Alla balter är fascister!”

Tre år tidigare hade den då KGB-styrda tidningen Kodumaa (Hemlandet) beskrivit min far som en typisk representant för den ungdom som ”inte skydde några medel för att gå den borgerliga fascistiska estniska diktaturens ärenden i hopp om att göra karriär”.(s.125 *Leos dotter*)

Samme göteborgske student yttrar sig om de baltiska flyktingarna i Maarja Talgres bok, år 1968, på ett sätt som jag själv tycker mig känna igen från dagens politiska debatter. Fast tiden har ändrats och idealen med dem. Så här skriver författaren;

”Hans blick var klar, hans röst lugn. Han var onåbar i sin förenklade världsbild.”

Och lite senare från samma sida ur boken *Leos dotter*;

”Jag hade inga slagkraftiga argument till baltflyktingarnas – till mitt – försvar.(s.120).

”Var min familj och därmed också jag, människor som inte borde släppts in i Sverige? Var det verkligen den allmänna meningen i rummet?” (s.120).

Att bli utsatt för kritik både från sitt nya hemland och från sitt fosterland, måste ge bokens Maarja en känsla av svek och fallande status.

### **3.2.2 De vardagliga tingens betydelse**

Så här möter jag hennes berättelse på bokens allra första sida;

Jag är åtta år och väntar på min pappa. Jag står en bit upp i backen så att jag genast ska kunna se när han kommer nere på landsvägen.

Det är viktigt att just jag möter honom först av alla. Det tycker han också. När han får syn på mig kommer han att skratta högt av glädje och sträcka ut armarna mot mig. Då springer jag rakt i hans famn det fortaste jag kan och han kramar mig så hårt att jag får avtryck på kinden av en av vindtygsjackans knappar. Jag känner att han luktar damm och järn och lite malmedel, precis som hans vinterrock som hänger på vinden. (s.11 *Leo ett estniskt öde*).

Maarja Talgre låter mig direkt få kontakt med den frånvarande fadern. Hon levandegör personen Leo, pappan, i sin fantasi som involverar hans hemkomst till familjen i Partille. Fadern som hon väntat på i åtta år. Bokens Maarja förbereder sig för att möta den försvunne pappan och börjar skriva dagbok;

Jag börjar föra dagbok så att jag skall kunna berätta för Leo hur vi levit i väntan på honom. Det gäller att vara noga förberedd för alla i familjen vill förstås tala med honom. (s.97 *Leos dotter*).

De vardagliga ting som har anknytning till fadern Leo, förblir levande för flickan Maarja. Så här skriver hon;

”Leo är oerhört närvarande i sin frånvaro. Även om vi inte talar om honom direkt finns han bland oss. Det är inte bara föremålen: den tunga militärkikaren, asken med frimärken, den mörkblå slätstickade tröjan som klär min mor så bra. Min mor använder en del av Leos kläder hemma när hon är ledig från arbetet. Hans blågrå vindtygsjacket är med oss när vi åker skidor i Paradisskogen i Partille eller bara promenerar.” (s. 33 *Leos dotter*).

I boken kartlägger Maarja Talgre sin far, Leo Talgres liv i Estland, dit hon återvänder som vuxen.

När författaren går igenom innehålllet i en nött gammal portfölj, finner hon sin fars gamla skolmössa som följt med till Sverige vid flykten. Hon skriver;

Jag rör vid det mjuka tyget med fingertopparna. Så underligt att den starke levande mannen är borta medan hans spröda lilla mössa är kvar.  
(s.39 *Leo ett estniskt öde*).

Men dessvärre finner hon också järnkorset av andra graden som tilldelades Leo under militärtjänst hos den tyska ockupationsmakten då han följde med dem till Finland i deras kamp mot Sovjetunionen. Han utbildades till motståndsmann hos dem;

”Någon stönar högt i rummet. Jag fattar långsamt att det är jag själv. Det tunga järnkorset får mig att sjunka ner på golvet. ”Pappa”, säger jag och min röst ekar så underligt i den tomma lägenheten, ”Pappa var det verkligen nödvändigt?”  
(s.34 *Leo ett estniskt öde*).

De saker hon finner i faderns portfölj, kastar Talgre mellan känslor av ömhet och starkaste förtvivlan. Faderns liv, som hon nu börjar kartlägga bli så påtaglig att hon mår fysiskt illa.

### 3.2.3 *Tempus*

Har Maarja Talgre valt tempus som på något vis påverkar eller förändrar min känsla som läsare, för den frånvarande fadern? Bidrar tempusvalet till en större närvaro av fadern Leo? Jag måste här studera böckerna en och en och börjar med *Leo ett estniskt öde*. Så fort jag öppnar boken och börjar läsa, möter jag i tempusformen presens en stark närvaro. Kanske bland det starkaste jag läst i en bok som samtidigt är en reportageroman;

Jag har stått här och väntat på min pappa så länge jag kan minnas.

Jag vet att jag måste stå här så ofta jag kan, för det gör hans vandring lättare. Hans väg är mycket farlig. Min längtan skyddar honom och ger honom krafter – det vet jag. Jag får inte tala om för någon att det är min pappa jag väntar på, för då kan den hemliga kraften mellan oss brytas.(s.12).

Maarja Talgre övergår till ett dåtida presens och, man är åter med flickan i sin väntan vid grinden.

Jag märker att så fort Talgre skall återge sina egna barndomsminnen vill hon gärna använda dåtida presens, för övrigt preteritum. Det hon berättar om kommer närmare betraktaren, läsaren och objektet bli levande och mer påtagligt. Närvaron av den frånvarande fadern gestaltas färgstarkt och livfullt.

### 3.3 Sammanfattning

Maarja Talgres två böcker, *Leo ett estniskt öde* och *Leos dotter*, är reportageromaner som bygger på fakta. Författaren skriver om sin egen uppväxt i Sverige och resultatet blev två biografiska skildringar med en stark förmedling av den saknade fadern. Något av det viktigaste som finns hos ett barn, som jag upplever det, är viljan finna sin egen identitet att någon berättar om den frånvarande fadern, så att man känner igen sig själv. I *Leos dotter* skriver Talgre så här;

”Titta nu gör hon den där minen som Leo brukade göra”, utropade Linda förtjust. Linda Rudolf och Meets instämmer. Jag springer till spegeln för att se hur Leo brukade göra. Grimasen är borta, men jag vet nu att min försvunne far inte bara är närvarande i våra samtal. Min far finns inom mig själv. (s.35).



Författaren låter sina sinnen vara med, känslan i ylleyget, tankarna kring glädjen när fadern kommer hem efter sin frånvaro. Lukten som finns kvar i klädesplagget. Hennes totala utlämnande av sitt inre kaos när järnkorset återfinns bland faderns ägodelar i portföljen, visar på ett tydligt sätt hans närvaro i författarjagets tillvaro.

När Maarja Talgre återvänder till Estland kontakter sina släktingar och får deras berättelse om det historiska förloppet och vad som hände hennes far, släktingar och gården, känns det naturligt att berättelsen övergår till preteritum. Jag tycker att författaren har utnyttjat språkets möjligheter och varit till inspiration i mitt eget skrivande.

#### **4. Cilla Naumann, *Vattenhjärta*.**

##### **4.1 Bakgrund**

Cilla Naumanns bok *Vattenhjärta* är en fiktiv berättelse om en ensam flicka som motvilligt och villkorslöst följer med sina föräldrar till Sydamerika, där fadern upprätthåller en tjänst vid ambassaden.

I det stora kalla stenhuset lever flickan under sju år med två anställda infödda kvinnor. De får ersätta den distanserade modern som är upptagen med att vara den perfekta hustrun vid sin mans sida. En av de anställda föder en pojke som är berättarjagets halvbror. En dag går fadern ut genom dörren och återvänder aldrig. Ingen vet varför fadern försvunnit. Modern sluter sig men fortsätter sitt liv som om maken när som helst skulle återvända till hemmet.

Flickan, som i praktiken nu är föräldralös hänvisas till sig själv. Efter ytterligare sju år packar mamman ihop allt bagage och flyttar tillbaka till Stockholm. Fadern som försvann, är dödförklarad. Flickan stannar frivilligt kvar för att fortsätta sina studier. När författarjaget är tjugonio år dör mamman och hon måste återvända till sitt forna hemland för att ta hand om allt.

Det är först nu hon på allvar upptäcker att hon inte sett eller känt till hela sanningen om sina föräldrar och sig själv.

Jag tänker studera Cilla Neumanns bok *Vattenhjärta* med tanke på mina tre infallsvinklar för de tidigare lästa reportageböckerna: Fallande status, de vardagliga tingens betydelse och tempus.

## 4.2 Infallsvinklar

### 4.2.1 Fallande status

Om en person bara försvinner uppstår ett tomrum. Så här skriver Cilla Neumann i *Vattenhjärta*;

Eftersom han inte dog på riktigt började vi aldrig sörja. Först trodde vi att han när som helst skulle komma in genom köksdörren igen...

Och vi sköt undan sorgen till den dagen vi skulle tvingas ta hand om hans stoff...

Det går inte att en dag börja sörja en person som fem år tidigare gått ut genom dörren med solbränt ansikte och nystruken vit skjorta...

Det går inte att sörja någon som man vant sig av att leva med. (s. 37).

Vid förhöret med polisen förnimmer jag det första tendensen av en fallande status;

Jag såg polisen hemma hos oss, kände deras svettlukt blandas med oset från billiga cigaretter, och jag såg mammas ansikte när hon talade med dem. Hon var så blek, tunn. (s.176).

I romanen kan jag läsa om de förhör romanjagets mamma blev utsatt för och trots det hon säger till dem, på frågan om maken hade någon älskarinna, förstår inte dottern hela innebörden. Modern svarar på polisens frågor om maken möjligen hade en älskarinna,

”Ingen älskarinna, det skulle han aldrig ha. Men han är far till hushållerskans pojke.”(s.176).

Att sätta faderns försvinnande i samband med det, föll ingen in. Hushållerskan fanns ju kvar i huset, sonen också. Det var fadern som var försvunnen. Långt senare vid en tillbakablick då romanjaget skall röja upp den döda moderns lägenhet, blir hon alltmer varse tiden med mamman efter faderns försvinnande;

Jag såg mamma och mig leva vidare i stenhuset som löjliga spöken. Hon i sina rockar med rufsig, slarvigt hår hela dagarna och sin fina makeup på kvällarna.

Våra tysta middagar i matsalen, skrapet av besticken mot tallrikarna. Hennes ensamma kvällar med kaffet och kakorna i biblioteket och min kamp med måleriet i mina iskalla rum.

Jag såg våra gestalter sväva omkring i det där huset och bara väntade på honom som var försvunnen. (s.178).

Eftersom romanjaget och hennes mamma levde ett ganska ensamt liv i det främmande landet, men behöll all service bestående av tjänstefolk och de sällan eller aldrig umgicks med andra familjer kan inte deras fallande status för övrigt förnimmas.

#### ***4.2.2. De vardagliga tingens betydelse.***

Romanjagets unga flicka fortsätter sitt liv och mamman uppför sig som om maken säkert kommer in genom dörren lagom till middagen. Långsamt går det upp för dem att han troligen aldrig mer kommer att återvända. Men en sak som hela tiden finns närvarande är hushållerskans pojke;

Jag såg djupt in i hans ögon. Och ljuset från det stora fönstret föll på hans ansikte föll in över det ena ögat som tändes blått och jag såg honom. Såg honom.

Och jag kände igen honom.

Hans ögon skulle alltid vittna.(s.99).

Fadern fanns där, närvarande i den lille pojakens ögon. Varje dag kunde hon se sin far i hans ögon. Närvarande.

När jag läser boken *Vattenhjärta*, slår det mig hur utestängd romanjaget är. Hon lever isolerad från sina föräldrar trots att de är där verkar de omedvetna om henne som människa. Naumann skriver;

Jag tror inte att det var medvetet från deras sida. De ville inte att jag skulle känna mig utestängd, men de hade så trevligt tillsammans och efter en lång dag ansåg de väl att det var deras tur att träffas.

Jag var aldrig delaktig i deras liv. (s.131).

Det är inte förrän romanjaget åker till sin döda mors lägenhet i Stockholm, där hon inte varit sen nio års ålder, som hon chockad inser att modern levde om sitt liv med alla de ting som inte bara påminde om en försvunnen make. Tingen hade totalt tagit över mamman och hon upprätthöll ett förlorat liv genom dem.

Författaren blickar in i romangestaltens själ och presenterar också den ödesmättade stunden när vetskapen för romanjaget, genom ett nyfött barns ögon med ens uppenbaras. Barnets ögon som är hennes egen fars. Att så småningom förstå att det är just dessa ögon som leder till

upptäckten av den frånvarande fadern. Han är frånvarande för henne och hennes mor men närvarande i en annan existens. En näst intill outhärdlig sanning som ändå genom denna kan förmå romanjaget att läka och gå vidare med sitt eget liv.

Så här läser jag i *Vattenhjärta* alldeles mot slutet;

Jag såg honom, gammal som han var men fortfarande stark och storvuxen. På gruset med hunden och sin ännu unga fru strax bakom. Jag låg där och tänkte på det. Jag var tvungen att tänka på det. Om och om igen. Jag tänkte på mig och mamma. Gick igenom våra ensliga, kalla dagar där i stenhuset. Såg henne gå ombord på planet hem, såg hennes vinkningar och mina egna rörelser med handen. (s. 203).

Det är också i lägenheten romanjaget får syn på pappans grodsamling;

Ofta tittade jag på figurerna där de stod i hyllan i stenhuset och tänkte att om han vetat att han skulle försvinna så skulle han ha tagit dem med sig...  
Jag packade ner figurerna snabbt och nästan instinktivt. Jag ville ha dem hos mig.  
(s.133).

#### **4.2.3 Tempus**

Boken *Vattenhjärta* är skriven i preteritum men inledningens första sida är skriven i presens, nutid. Jag observerar att Naumann exakt upprepat sidan i slutet av romanen;

Timmarna går långsamt. Ljuset har nästan försvunnit. Bara ett gråaktigt svagt ljus faller in genom fönstret. Det räcker inte ens förbi fönsterbrädan, ned till golvet.(s.5 och 196).

Effekten av detta blir ett konstaterande, att tiden där emellan är ett existentiellt tomrum. Tid då en stor del av livet i Sydamerika rekapituleras. Den spänning som uppstår i differensen mellan de olika tidsaspekterna, förmedlar Naumann med hjälp av ett förändrat tempus.

Detta grepp har jag läst tidigare i *Vågorna* av Virginia Woolf. Tiden får spela en egen roll. I det senare fallet låter Woolf solen gå upp och ner. Det skildras i preteritum. En dag;

Solen hade ännu inte gått upp. Det var omöjligt att skilja mellan himmel och hav, utom att havet låg i små veck, som ett skrynklad skynke. (s.13 *Vågorna*).

Att jämföra med de vänner hon berättar om vars hela liv passerar, skildrat i presens. I slutet av boken har dagen förflutet och vi läser åter i preteritum;

Nu hade solen sjunkit. Himmel och hav kunde inte särskiljas från varandra  
När vågorna bröts, spred de sina vita solfjädrar långt ut över stranden, sände in vita  
skuggor långt in i ekande grottors vinklar och vrår, och drog sig sen suckande tillbaka  
över strandgruset .(s.247).

### 4.3 Sammanfattning

Cilla Naumann har använt sig av ett barns berättarröst för att gestalta en förstenad och stereotyp äktenskaplig relation. En oerhört svår och utsatt position för ett barn. Jag finner inte de vardagliga ting som skulle berätta om saknaden efter fadern. Det är endast barnets, halvbroderns blå ögon som berättarjaget möter varje dag som kan berättar en annan historia, för svår för ett barn att förstå. Romanjaget sluter sig inom sig själv. Hon låter inget som skulle ge en närvaro av fadern få något utrymme. Hon isolerar sina känslor och känner sig sviken av de vuxna i sin omgivning. I själva verket är det sanningen om faderns men även moderns svek mot henne som hon till slut tvingas att inse, som också blir hennes räddning. Sanningen, den obarmhärtiga, möter henne i helveteskvalen i moderns lägenhet tillbaka i Sverige efter moderns död. Alla de ting som är förknippade med romanjagets föräldrar finns där och berättar om hennes barndom och ursprung;

Aldrig hade min hjärna bistått mig som den gjorde nu. Dofter, smaker och känslor rusade mot mig. Jag mindes mina tidiga år, men också tiden i stenhuset. Sakta tog mina föräldrar form på mina näthinnor, pappa följde tätt på mamma av bara farten.(s.148).

Här i lägenheten med det återrekonstruerade familjelivet med alla ting på sin forna plats, vaknar minnet till liv och romanjaget kan göra upp med det förflutna för att påbörja sitt eget liv.

Jag finner slutligen att mitt val av den fiktiva romanen *Vattenhjärta* visar på samma sätt som de biografiska romaner jag valt, saknadens innersta plåga och den närvarokänsla som efterlämnade föremål kan väcka. På gott och på ont.

## 5. Tempus. Att berätta i dåtida presens

Innebär en tempusändring från preteritum till ett dåtida presens någon förändring, upplevs en bättre närvarokänsla?

När avsnitt med upplevelser i barndomen skulle skrivas, kände jag ett motstånd till imperfektformen. Jag befann mig i ett skede då jag försökte erinra mig hur jag upplevde en situation, som barn, men kom inte riktigt ihåg varför jag vid den aktuella händelsen fått ovetta. Jag kände att jag på något sätt måste återvända i tid för att förmå mig själv att komma ihåg glömda händelser.

Lång tid har förflutit sedan barndomen. Jag försökte komma på detaljer som jag glömt, men lyckades inte minnas varför jag till exempel ryckte av morfars fina tulpaner från sina skaft. Det var inte likt mig. Jag var mån om att uppföra mig väl. Vad hände den gången? Jag bjöd in alla mina sinnen och flyttade mig mentalt bakåt i tiden och blev på nytt den lilla flickan som vinglar fram på gatorna med den nyköpta, men allt för stora cykeln.

Jag är där.

Nu känner jag den sköna varma vårvinden. Gatorna är stilla, det finns inga bilar vid denna tid. Fåglarna överallt i häckar och träd som sjunger och flyger i brådska. Jag ser blommor som slagit ut, tulpaner och pingstliljor. Vi kommer cyklande på Vattugatan och svänger runt hörnet till Hyllie Kyrkogata ute på Limhamn. Mormors och morfars trädgård. Singeln krasar under cykeln och skorna. Där är morfars gulvita trägrind som han snickrat på fabriken. Överst det fina monogrammet med ett A och ett till A och ett P som håller ihop ana. Anna och Alfred Persson. Doften, från syrenerna, mammas förtjusning över just det, doften. Vi lutar våra cyklar mot staketet, jag öppnar grinden och går in i trädgården. Där står morfars röda tulpaner i en lång rad. Mammas ord som ringer i öronen: ”Åh så det doftar!” Jag lutar mig över tulpanen för att känna om den doftar. Mitt grepp om blomkalken som jag drar mot näsan. Den doftar ingenting, men den lossnar från skaftet. ”Kleck!” Då minns jag! Ljudet från blomman fick mig att göra samma med nästa tulpan och nu lät det på annat vis, mer som ”Klock!”

Genom att återvända i ett dåtida presens och verkligen låta alls sinnena vara där, gjorde jag två upptäckter. Gatan vi cyklade på hette Vattugatan, något jag lätt kunde kontrollerat idag på en karta, men det kom fram av sig själv när jag cyklade där i tanken. Det andra var ljudet. Det var därför jag nackat hela raden med tulpaner. Jag lyssnade på dem. Ingen förstod det då.

I mitt projektarbete har jag nu använt mig av den här möjligheten vid upprepade tillfälle. Varje gång händer det något. Stängda dörrar öppnas. Små obetydliga minnen kommer fram. I dagens ljus och medan jag skriver får dessa små obetydliga minnen en helt ny dignitet och det nya ljus som faller över händelserna ger en ny fasett åt slipningen. I skrivprocessen händer något med de tidiga upplevelserna som nu betraktas genom mina mer erfarna ögon. Min slutsats är att jag har skaffat mig ett redskap med vilket jag kan skära mig genom tidslagren och vara där i det dåtida nuet.

Vad kan jag finna om tempusvalet bland de handböcker jag valt att läsa? Inte mycket, det mest konkreta fann jag i kapitlet Verktygslådan i Elisabet Norin bok;

Ibland ser man att författare inte använder tempus på det omedelbart givna sättet, det som ligger nära berättelsens tid och kronologi. Till exempel väljer man istället att gestaltahuvudpersonens barndom i presens, medan vuxenlivet skrivs i imperfekt. På så sätt skapar man olika färg, olika närhet och distans mellan text och läsare. *Tre enkla regler finns inte, en romanskola*, (s.233).

Jag finner att för egen del har jag genom detta tempusbyte fått ett redskap till min egen inre värld. Framför allt när det handlar om ett självbiografiskt arbete kan ett dåtida presens vara en hjälp att tränga fram till bortglömda eller instängda händelser. Kanske handlar det också om den individuella författarens egen förmåga att med tankens hjälp förflytta sig i tid.

## **6. Mitt eget projekt *Änkans unge* och jämförelser med de valda böckerna i ett avslutande resonemang**

I den här uppsatsen vill jag fånga frånvaron av fadern i mitt projektarbete *Änkans unge*. Har jag lyckats förmedla en närvaro, så att läsaren kan förnimma att fadern finns andligen närvarande för berättarjaget. Men även faderns frånvaro och dess följdverkningar av saknad och förringande, (fallande status) Med de fem utvalda böckerna som korpus för mitt eget skrivande i mitt projekt *Änkans unge*, vill jag nu se om det finns andra jämförbara avsnitt mellan deras böcker och mitt arbete.

Jag kommer nu direkt att nämna också två andra författare som hade betydelse för mig under min uppväxt och självklart präglade mitt synsätt.

Av ren nyfikenhet ville jag se hur Astrid Lindgren löst närvaron av Pippi Långstrumps frånvarande far. Även om berättelsen är helt fiktiv, var Pippis far sjökaptan precis som min pappa och han var ”försvunnen” i början av Astrid Lindgrens bok. Och just detta, gjorde ett stort intryck på mig som barn. Hela Villa Villerkulla, med apa, häst och kappsäck, vittnade om fadern. I villan gick Pippi omkring och väntade på att pappan skulle ha räddat sig ur havet och komma hem till henne.

Men, hur kunde Pippi vara så glad? Och varför uppfattade jag som barn, att Pippis styrka var rent själslig och inte hade att göra med muskler eller pengar, trots att boken sade det motsatta. Ensam och utan några föräldrar över huvud taget. En osannolik historia. Huruvida fadern överlevde efter att ha spolats i havet, vet läsaren inte. Pippis vemod över sin övergivenhet får naturligt nog, eftersom boken är en barnbok, inte så stort utrymme. I den tidens barnböcker gick det inte att läsa om barn som tyngdes av sorger. Helt följdriktigt var jag inte heller så förtjust i att Pippis pappa plötsligt levde och var negerkung på en ö i Söderhavet. Redan då minns jag att jag tyckte det var en efterkonstruktion för att barnen som läste Pippi Långstrump inte skulle bli ledsna.

Under min egen skrivprocess, märker jag hur fadern i all sin frånvaro ändå finns närvarande, gestaltad i själva tomrummet. Han finns där, svävande i berättarjagets tillvaro. Otillåten att orda om. Synlig i garderobens gömda plagg. En kvardröjande kärlek och omtanke. Visuellt i drömmarna. Hård och krävande i forskningsarbetet, då fadersgestalten gör sig påmint på ett närmast våldsamt sätt.

Vad innebar det för jaget i min biografiska skildring, att fadern blev frånvarande. Inte så att han dog eller flyttade, utan försvann. Tomrummet som uppstod gav effekter som ett obearbetat trauma, ett aldrig upphört sökande, misstro mot vuxna som teg, vaksamhet, upplevelsen av svek, degradering, olycka. Men även positiva följd effekter får sägas uppstod i form av ökad förmåga till sensibilitet gentemot omgivningen, ökad självbevarelsedrift och handlingskraft.

Att den frånvarande fadern inte fanns med kroppsligen eller blev involverad i familjens samtal, gjorde inte att han försvann eller returnerades till en avlägsen minnesbank.

Istället upplever berättarjaget fadern som närvarande i all sin frånvaro.

Där står modellskeppet som han kom hem med en dag. Det som han köpte av en finsk krigsinvalid som behövde pengar till mat. Andäktigt ställde fadern det ovanpå pianot. Berättade om alla master och segel, en exakt kopia av det verkliga segelfartyget ”Köpenhamn.” Så småningom skulle det få en plats i ett glasskåp, som aldrig blev av.



Sittbänken i köket som han snickrade till sina döttrar ombord på fartyget. Stod på lediga stunder, filade, skruvade, slipade och lackade. När han kom hem med den var passningen perfekt. Han behövde bara skruva den på plats. Går att fälla upp efter måltiden och tar ingen plats alls mot väggen. Varje dag. Drar ut bordet, faller ner bänken. Reser upp bänken skjuter in bordet. Närvaro. Dagligen, vid varje måltid.

Den vita uniformskavajen som hänger i garderoben med sin kvarvarande doft. Fickorna som undersöks, finns där något? Ett kvarglömt brev, en adress som leder till en plats där pappan kanske kan återfinnas, en knapp, något. Ett hopp.

I mitt projekt *Änkans unge*, berättar jag om hur barnen utestängdes från ett aktivt sorgearbete. Med tiden skulle barnen förstå att pappan inte fanns längre. Här kan jag se en parallell hantering av begreppet sorg och frånvaro. I mitt arbete skriver jag om sorgen;

Sekvenser av ett liv som det gestaltade sig då, fanns lagrat hos mig. Jag överraskades av styrkan i minnesbilderna. Hur var det möjligt efter så många år? Det som skulle tigas ihjäl, sorgen som inte fick finnas låg där år ut och år in som djupfrysta matvaror. När händelserna nu började tina fram, stod sorgen där lika tydlig och klar som den dag då det hände och det blev översvämning

I boken *Hemliga Förbindelser* berättar författaren Roger Älmeberg om sin fars försvinnande under liknande tragiska omständigheter som i mitt projektarbete *Änkans Unge*.

I boken skildrar Roger Älmeberg sin sorgupplevelse så här;

Eva och jag kände olust och rädsla. Sorg och oro stängdes inne. Vi bara väntade och förmodligen lades det första stelnandelagret av ångesten i var och en av oss.  
För Eva och mig skulle dagarna aldrig mer bli som de varit. Inte bara pappa försvann, på många sätt gjorde även mamma det. (s.275).

Efter att i ett av min fars efterlämnade brev läst att Harry Martinsons bok *Nässlorna blommar* gjort ett så starkt intryck på honom, kände jag en längtan att läsa om boken och nu med tanke på att min fars ögon läst samma sidor. Det kändes som om vi läste boken tillsammans. Harry Martinson beskriver den stora villan och handelsboden, där ett viktigt statusfyllt objekt saknas; pianot. Harry Martinson beskriver detta på följande vis;

Av medelklass finns fyra slag 1) med bildning och piano, 2) med bildning men utan piano, 3) utan bildning men med piano, 4) utan både bildning och piano. Familjen i Nite tillhörde grupp fyra. (s.14).

Jag blev här uppmärksam på en förlorad statusstillhörighet som jag tidigare inte observerat. Jag tänkte på vilken oerhört stark statusfixering detta instrument har./eftercitat/

I mitt arbete skriver jag om den status som änkan kämpade för att behålla efter makens försvinnande i *Änkans unge*;

Mamma kostade på oss pianolektioner och ville verkligen ge oss en god borgerlig uppfostran. Då ingick det att kunna spela piano. Jag förstod aldrig vad det skulle vara bra för. Själva spelandet var inte njutbart, varken för mig eller för någon annan. Det var bara tråkigt. Och så slösade jag bort mammas pengar och mitt dåliga samvete växte.

Hela det sociala nätet som omgav familjen, spelade med i det statusfall som blev följden av den frånvarande fadern i *Änkans unge*;

När pappa inte återvände och mamma stod ensam med oss, var hon fast besluten att inte drabbas av någon sjunkande klasstillhörighet. Att hon satt till långt in på nätterna och sydde fina klänningar, broderade humlor med moulinégarn på våra fina förkläden, köpte ny hatt varje vår, bjöd på finpraliner serverade på lånta silverfat på kaffebjudningarna, förbjöd oss att läsa serietidningar, såg till att vi tog pianolektioner, allt var bara ett försök att hindra fallet. Fallet som blev följden om ens mor bara var en Fru och ingen pappa fanns.

Kan jag finna andra likheter i mitt arbete i jämförelse med de valda böckerna?

i *Leos dotter* läser jag om sorgearbetet efter fadern;

Leo är oerhört närvarande i sin frånvaro. Även om vi inte talar om honom direkt finns han ibland oss. Det är inte bara föremålen: den tunga militärkikaren, asken med frimärken, den mörkblå slätstickade tröjan, som klär min mor så bra. Min mor använder en del av Leos kläder hemma när hon är ledig från arbetet. Hans blågrå poplinjacka är med oss när vi åker skidor i Paradisskogen i Partille eller bara promenerar. (s.33).

Här har ändå författaren Maarja Talgre gjort frånvaron av fadern mer legitim att hantera och nämna. Det är inte förbjudet eller tabubelagt att prata om eller hantera plagg efter den frånvarande fadern. Detta måste ha underlättat själva sorgearbetet för flickan Maarja. I mitt projekt, *Änkans unge*, har jag gått in i garderoben för att känna på kaptenskavajen, känna en förnimmelse, kanske en kvardröjande doft av fadern. Så här har jag gestaltat stycket i *Änkans unge*;

I garderoben hänger pappas ljusa sommaruniform. Jag går in dit, öppnar kavajen och kryper in i den, lägger ärmarna om mig. Nu finns han här, nu kramar han mig. Jag känner igen doften. Det luktar pappa i kavajen. Och något annat, är det hav? Jag gör det tyst för att mamma inte skall höra mig.

Hur har ångesten tacklats av de valda författarna i jämförelse med flickans i mitt arbete? I boken *Leos dotter* skriver Maarja Talgre och nu löper en del av våra berättelser parallellt;

Min far hade jagats av både Stalin och Hitler – det hade min mor berättat. Nu var han försvunnen. Kanske död. Ingenting av detta kunde jag påverka. Jag kunde inte ens rå på mina egna mardrömmar. Det enda sättet var att hålla mig vaken så länge som möjligt, men till sist somnade jag ändå. (s.84).

Även den ensamma flickan Maarja känner av den saknade fadern Leos närvaro, på ett mycket snarlikt sätt, som i min egen skildring. Även flickan i *Änkans unge* har återkommande drömmar, som i avsnittet från kolonin, Barnens By;

Den natten drömde jag om min pappa igen. Jag såg honom i ett rum med galler framför och jag försökte slita bort järnstängerna. Jag vaknade av att jag grät och skakade och slet i gallergrinden runt sängen.

I Maarja Talgres bok *Leos dotter*, kan jag se ett likartat berättarperspektiv med inre ångestladdade tankar för jaget. Så här skriver hon när hon äntligen får reda på sanningen om sin far;

Då upptäckte jag att jag var fruktansvärt rädd. Rädd för att glänta på dörren till min barndoms saknad efter min far. Jag anade ett mörker inom mig som jag dittills hållit i schack. Tänk om jag, när jag släppte efter, skulle uppslukas av det där okända mörkret och förlora min effektiva duglighet? Min duktighet och skötsamhet var fortfarande det som gav mig existensberättigande i mina egna ögon.(s. 125).

Jag låter jagets växande ångest följa med genom de skrivna sidorna och finner att Maarja Talgre och mina tankar om jagets problem är jämförbara. Så här skriver jag i *Änkans unge*;

Ibland är det dag och sen blir det natt. Jag vet inte hur lång tid det har gått. Pappa kommer inte, fast vi väntat så länge. Ändå är han här hemma, sakerna som finns överallt. Hans svarta skor står i hallen. De skall till skomakaren. Mamma gråter och pratar mycket i telefonen. Frågar efter far, fast hon säger till oss att båten sjunkit och att far drunknat och är död. Fast jag tror inte det. Varför frågar hon då efter honom gång på gång? Gråten från mamma finns överallt i alla rummen. Det känns mörkt och trångt här inne.

Skräcken för Sovjet och Stalins urskiljningslösa likvideringar skildras av flickan Maarja i boken *Leos dotter* av Maarja Talgre. Boken skildrar också den allmänna rysskräcken som var förhärskande i det tidiga 50-talets Sverige. Den skräck som kan ge en del av svaret till den kompakta tystnad jaget i mitt projekt möter. Även Roger Älmeberg skriver om tystnaden och det näst intill otillåtna samtalsämnet i *Hemliga förbindelser*;

Efter många års tystnad, förtvivlan, förlamning och ångest hade jag bestämt mig för att försöka skriva en bok om min pappa och den händelse som då fortfarande var strängt hemligstämplad.(s.195).

I sin biografiska roman *Leos dotter* av Maarja Talgre har berättarjaget till slut fått veta faderns öde och återvänder till sitt forna fosterland för att återknyta till platser och människor han kände och författaren kan avsluta sin ovisshet.

Det som skiljer Roger Älmeberg och Maarja Talgres böcker från mitt pågående projekt är den vetskap som kommer dem till del till slut. Båda författarna har skildrat hur de genom att de slutligen får kunskap om sina faders öde, kan göra det nödvändiga avslutet och lägga sorgen bakom sig. För Roger Älmeberg och hans familj blev det också en begravning då kvarlevorna av fadern överlämnades

I Maarja Talgres fall blev beskedet om vad som hänt fadern och återföreningen med den kvarlevande släkten en del av läkningsprocessen och en minnessten med pappans namn finns idag på skogskyrkogården i Tallinn.

För egen del väntar jag fortfarande på den minnesstenen och ett erkännande från Sverige om det sanna händelseförloppet av min fars öde. Den här uppsatsen sitter jag och arbetar med på Baltic center i Visby och när jag läser Maarja Talgres bok, finner jag att även hon har suttit här, kanske i samma stol och skrivit om sin far Leo. Östersjön som också är det innanhav som hennes mor flydde över för att komma till Sverige. Östersjön som omslöt DC-3an och lät flygplanet med Älmebergs far vara försvunnet i femtiotvå år. Östersjön som fortfarande döljer vraket efter min fars fartyg. Havet som en gemensam nämnare och gemensamt öde för oss tre författare.

### **7. Avslutande resonemang.**

Har de böcker jag läst, dels tidigare i livet, men specifikt under min magisterutbildning, inneburit någon förändring i mitt eget skrivande?

Medan jag undersökte andra författares hantering av begreppet frånvaro, läste jag också *Jacobs rum* av Virginia Woolf. Jag märker att hon nu söker efter ett nytt sätt att gestalta ett avsnitt liv. Författaren har minimerat huvudpersonens närvaro till yttersta gränsen för existens.

I boken *Jacobs rum*, finner jag istället att denna frånvaro ger en ökad spänning och provocerar mig som läsare att själv skapa en person. Det är som den konstnär som lägger ner stor möda på mellanrumsmåleriet. Att måla allt som finns runt om motivet ger till resultat en skugggestalt med en tänkbar figur. Men alla möda läggs på mellanrummen. Så gestaltar Virginia Woolf sina karaktärer i romanen. Man får inget grepp om personernas själsliv. Inte ens deras utseende får någon bildlig modell. Däremot får vi veta att pipröken runt Jacob är tät. Hur han studerar olika statyer och vi får veta vilken grekisk filosof han helst läser om. Var han ställer sin spatserkäpp. Hur människor kommer och går. Vi får ta del av människors meningslösa pladder, mellanrum, utfyllnad. Allt ytligt och vardagligt skeende noteras. Ett exempel ur boken;

Nu gick Jacob fram till fönstret och ställde sig med händerna i fickorna. Mr Springett mitt emot kom ut, såg på sitt butiksfönster och gick in igen. Barnen traskade förbi och kastade långa blickar på de skära karamellerna. Pickfords vagn skramlade iväg gatan fram. En liten pojke hoppade rep. Jacob gick bort från fönstret. Ett par minuter därefter öppnade han porten och begav sig iväg mot Holborn till. (s.132).

I *Jacobs rum* finns en mycket stark berättarröst som lyckas skala av personerna alla klara och starka bilder av individerna. Detta gör personerna till gestalter utan starkare framtoning;

”Således ...” sade Jacob.

Det kom bara en halv mening, men dessa halva meningar är som flaggor som hissas på husen för iakttagare av yttre ting djupt där nedanför. Vad var Cornwallis kust med sin violdoft, sina sorgetecken och sin fridfulla fromhet annat än en ridå som råkade hänga i bakgrunden för hans tankebanor?(s.60).

Det är denna ridå som är det starka och närvarande i *Jacobs rum*.

Jag läste *Vågorna* av Virginia Woolf med stor nyfikenhet. Nu hade författaren använt sig av en ny form av gestaltning och låtit de förflutna stunderna berättas i tysta monologer i presens. Boken är rensad på dialoger. Dessutom samtalar individerna inte sinsemellan. I stället avlöser personerna varandra med sina tysta monologer Samtidigt går tiden under ett dygn, med solen som centralgestalt, berättat i imperfekt. Jag blev så inspirerad att utnyttja monologformen som ersättning för en dialog då jaget i min berättelse *Änkans unge* på kolonin berättar för sin väninna vad hon ser. Sådär skrev jag först;

”Kom ska du få se något som jag vet!”

Jag drog med mig Inger tvärs genom buskarna intill. Fröknarna märkte inget. Vi sprang iväg ett tiotal meter ner mot de lägre belägna ängarna.

”Ser du älvorna?” sa jag

”Ja, är det på riktigt?”

”Ja, såklart!”

De stod alldeles stilla, rädda att skrämman iväg dessa sagoväsen. Älvorna dansade i ring. Sakta böljade dansen uppåt och nedåt.

Från att berätta en ganska barnslig händelse, omvandlade jag samma återgivning med inspiration från *Vågorna* till en djupare känsla för flickans behov av verklighetsflykt. Att här undvika dialog och istället välja en renodlad monolog, gör att flickans starka naturkänsla mer uttalat framträder och texten växer i intensitet;

Vi hukar oss ner bakom porsens grågröna bladgardin, hoppar över stenar som redan känns varma av solen. Snart hör vi syrsorna igen och fåglar med långa ben som springer undan när vi kommer krypande på det våta gräset. Vi sätter oss med ryggen mot en sten, för nu börjar dansen.

”Ser du älvorna, ser du deras ljusa kjolar av spets och spindelväv. De dansar för oss. För dig och mig. Inte för de andra, för de ser inget. Se hur dansen böljar i ring, hur de håller varandras händer. Och syrsorna som spelar för dem, hör du? Och ser du korparna som kommer flygande där med sina spretande vingar, nästan som händer. Nu skall de kalasa på en ruttan fisk som jag sett där nere vid stranden, hör så de kallar på varandra, hör du, hör du? Klunk och klomp, klomp, det är därför de heter korp.”

Jag kan se att mitt arbete fick en annan klang av den här förändringen. Genom att arbeta med frågeställningar och jämföra redan lästa böcker med mitt eget pågående arbete, finner jag att en förändring och utveckling sker i min egen skrivprocess. Jag upptäcker hur det går att finna nya lösningar som i *Vågorna*, där samtidigt som ett dygn går, passerar ett helt liv för andra individer i romanen. Möjligheter finns att låta olika liv leva i olika skift, att foga samman till en helhet, att se nya volymer och att låta nya dimensioner få utrymme i skrivprocessen. Jag finner på så sätt att de böcker jag läst och läser ger mer inspiration än den facklitteratur som finns i ämnet ”Konsten att skriva”.

## Litteraturförteckning

Beel, Linda, *Neues Museum*, Ord&Bild, 2012 nr 5

Lindgren, Astrid, *Pippi Långstrump*, Rabén & Sjögren, 1945

Martinson, Harry, *Nässlorna blomma*, Albert Bonnier, 1935

Naumann, Cilla, *Vattenhjärta*, Albert Bonniers förlag, 1995

Norin, Elisabet, *Tre enkla regler finns inte. En romanskola*, Isaberg, 2011

Seth von, Kerstin, *När du ser Karlavagnen*, Domarringen, 2008

Seth von, Kerstin, *Urviv*, Lunds Universitets författarskola, 2011

Talgre, Maarja, *Leo ett estniskt öde*, Bonniers, 1990

Talgre, Marja, *Leos dotter*, Albert Bonnier, 2003

Woolf, Virginia, *Jacob´s room*, Grafton books, 1922

Woolf, Virginia, *Vågorna*, Albert Bonnier, 1931

Älmeberg, Roger, *Hemliga förbindelser, DC-3:an Sverige och det kalla kriget*,  
Norstedts, 2007

Älmeberg, Roger, *Flygaren som försvann*, Askelin och Hägglund, 1983